

prozi ali kot višjo obliko pesniške proze. Kontinuiteta, ki jo je zastavil A. G. Matoš in je bila pretrgana pri Krleži, da se je ponovno pojavila pri njem v *Povratku Filipa Latinovicza* in so jo povzeli pisatelji prve in druge skupine, je dočkala vrhunec v povojnem modernizmu, v praksi prozaistov generacije Krugova, od teh pa jo povzema naraščaj, ki nastopa v preteklem desetletju.

5. Načelo pesniške proze je ostalo, četudi pogosto v njeno škodo, bolj v mejah feljtona kakor v mejah tako imenovane »trdo kuhane« proze, kakor so jo negovali »krugovaši«. Generacija Razloga ni gojila proze v večji meri, primarni sta ji lirika in esejistika. Ta generacija ni dala razen Milana Mirića in Mata Raosa vidnih prozaistov. Zvonimir Majdak in Alojz Majetić, ki izhajata iz prikazovanja mlajšega rodu, njegovega greha, kazni in odrešitve, pomenita poživitev v dosti enostransko obarvani novejši hrvaški prozi in že s tem so se jima odprle lažje možnosti za uveljavitev. Ivan Arlica, ki živi v Zadru, Tomislav Slavica in Ante Sviličić, ki sta vse svoje delo napisala v Splitu, so vezani predvsem na revije, ki izhajajo v primorskih središčih, najbolj pa na splitske *Mogućnosti*. Najmlajša, Jozo Vrkić in Stjepan Čuić, sta v glavnem vezana na mladinsko periodiko.

Zadnjo skupino določa neenakost v prikazu doživetega sveta. Medtem ko vsako izmed prejšnjih treh skupin povezujejo ista ali približno ista izhodišča, pa to skupino vsaj za zdaj ničesar ne spravlja pod isto oznako. Pri Miriću, Raosu in Slavici prevladuje vojna motivika, a je to le odmev doživete (Mirić) ali predvidene resničnosti (Raos, Slavica). Sviličić je v najmlajšem rodu blizu introvertni prozi na črti Krleža—Šegedin, kjer ga močna introvertnost odvoja v statična opisovanja duševnih procesov. Majdak in Majetić se ukvarjata z usodo mladih v povojnem času in posredno zožujeta razpon observacij; to jima hkrati omogoča boljše osvetlitev ene plati tega življenja, dasi kaže njuno delo na kvalitativne možnosti, ki bi bile v primeru ugodne prihodnosti tudi izvedljive. Ivan Aralica in Jozo Vrkić nadaljujeta tradicijo Šimunović—Kaleb—Desnica—Božić—Laušić, navezujeta se na dalmatinski in zagorski kraj. Prvi ostaja v mejah trpke proze z minimalnim deležem, s tokom močnih čustev in minicioznih opažanj v usodi ljudi dalmatinskega krasa. Med pisatelje revije *Pitanja* šteje Stjepan Čuić, ki se pojavlja s krajšimi prozami. Medtem ko v pisanju njegovih vrstnikov prevladuje fantastika po zgledu E. A. Poeja, Franza Kafke, posebno pa J. L. Borgesa, v stilu pa feljtonistično variiranje, pa je Čuić nov v izrazu in blizu kontinuiteti, ki jo je začel Matoš. Nit Matoševe grotesknosti pridobiva razsežnost, kjer se tragika življenjskega izreza pomirja z iskrivo vedrino satiričnega duha.

Smrt grešnice Marije

Miroslav Krleža Zgodilo se je vse to v okolju, v kakršnem — naj nam bog odpusti — poročajo časopisne kronike o takšnih dogodkih le kot o nečem, kar je komaj omembe vredno. Istega dne, ko so časopisi sporočali, da se je v tem in tem hotelu zastrupila mala grešnica Marija, so bile cele strani polne pisanja o sprejemu Njegovega Veličanstva kralja Schiavonije, pa o nogometu in spletkah v ministrstvih, medtem ko smrt male grešnice Marije ni inspirirala niti enega samega novinarja, da bi ji bil posvetil vsaj nekaj vrstic in bi bil

tako vso tisto bolečino, ki je razdejala to skromno bit nedolžnega dekleta, ustavil vsaj za štiriindvajset ur v vrtoglavi blaznosti dogajanja, senzacionalizma in blufa.

Marija se je zastrupila zgodaj zjutraj, okrog štirih; njeno stokanje je skozi zaprta vrata slišal hotelski služabnik, ki se je povzpел v tretje nadstropje, da bi zbudil gosta na številki enainosemdeset, gosta, ki je nameraval odpotovati z zgodnjo jutranjo ladjo. Ko je torej prvi človek zaslišal stokanje zastrupljene deklice skozi zaklenjena vrata njene sobe, je bilo za kakršnokoli pomoč pravzaprav že prepozno, kajti želodčna kislina se je medtem že spojila s strupom in tako se s čisto človeške plati ni dalo storiti prav nič več. Toda nekaj ur pred tem, ko je bilo to nesrečno, jokajoče dekle potrkal na arhimandritova vrata številka štiriinšesdeset, so bile odprte še vse možnosti. Najbrž ne pretiravamo, če trdimo, da je bilo vse nesrečno življenje uboge deklice tako rekoč v arhimandritovih rokah kot figurica iz porcelana. In to krhko figurico je ta pijani štor držal v svoji šapi, jo razbil, zatem pa obrnil svetu hrbet ter prostaško in primitivno zahrkal, kruleč in rigajoč kot svinja, pred katero je padla vrtnica. Ker pa ne nameravamo napisati puritanske razprave o tem dogodku, pač pa naj bo to le zapis kronista, moramo prikazati vse te dogodke bralcu v določenem (od nas povsem neodvisnem), bolj ali manj nespremenjenem zapovrstju.

Bilo je torej že pozno ponoči. Hotel je spal, tudi potniki iz zadnjega večernega brzovlaka so se že umirili po sobah. Bilo je kot na ladji, ko je čuti samo še stokanje strojev in le svetilka trepeta na prvem jamboru. Iz globine, iz pivnice, je odmevala glasba, vendar pridušeno, kot da je ujeta pod velikim steklenim zvonom. Na dnu dolgih, z mehкими oblogami prekritih hodnikov so svetile zasenčene žarnice, sem pa tja je zabrněl lift, se za hip umiril, nato pa spet dolgo in enolično brnel.

Arhimandrit, postaven možak v bundi, podloženi s krznom, s težkim, na masivni verižici visečim, z dragulji okrašenim križcem za vratom ni bil tako pijan, da ne bi bil pomislil (zaprt v stekleni škatli lifta z livriranim liftbojem), kako pravzaprav ni nemogoče, da bi se vrv dvigala pretrgala in bi vse skupaj z njegovimi sto osemnajstimi kilami vred zgrmeló v globino. Pred mnogimi leti je namreč nekje v časopisu bral, da se je nekaj podobnega že zgodilo, od takrat pa ga je ta neprijetna misel nenehno spremljala. Zato si je srečno oddahnil, ko mu je livrirani deček odprl steklena vrata in je spet začutil pod nogami traverze in solidno betonsko konstrukcijo. Arhimandrit, ki je stanoval v tretjem nadstropju v sobi štiriinšesdeset, osivel, bradat, mastnih las ko kak klasičen tip duhovnika grške veroizpovedi (ki ga Mursorgski vidi v blagem scherzu in o katerem poje Demjan Bedni kot o pajku z razcvetelim nosom in kamilavko), ta arhimandrit je torej ves dobro razpoložen na široko odprla vrata svoje sobe. Polglasno si je brundal frivolno fижarsko popevko, slekel krzveno bundo, z rdečo svilo podloženo kuto in se tako, ves razhomatan, pogrkujoč in rigajoč globoko prepognil v pasu in si z debelima, močno prekrvľjenima mesarskima rokama sezul čevľje. Padel je prvi čevľj, težak in masiven, zatem takoj drugi in arhimandrit slaven pridigar, ki je vso noč popival s tremi ministri, s sedmimi defraudanti in sle-

parji, ki so vsi nazdravljali kralju in državi in govorili o milijonih in krvi, ta arhimandrit, slavní pijanec, je ravno razmišljal, ali naj poišče v kovčku škatlico s sodo bikarbono in si z žličko ali dvema prežene neprijeten okus v ustih, ko se je nenadoma oglasilo trkanje. Začudil se je, čemu neki to trkanje na njegova vrata.

Prvi hip je pomislil, da je gotovo pomota. Ko pa se je trkanje ponovilo in je trajalo dlje časa, plaho, toda vztrajno, je vstal in tak, kot je bil, v spodnjih hlačah in debelih volnenih nogavicah, zakoračil proti vratom.

Pred vrati je stalo dekle, slabokrvno dekletce, razoglavo, v svileni obleki, v obraz popolnoma zeleno. Drhtelo je v smrtni grozi.

»Kaj je? Vi ste se zmotili, gospodična!«

»Ne, nisem! Prosim vas! Sploh se nisem! Jaz stanujem tu zraven vas, na številki triinsedemdeset. Že pred večerjo sem mislila k vam! Prosim vas, ko boga vas prosim, meni gre za življenje in smrt!«

»No, prav! Prav! Razumem! Tiše! Tiše! Samo tiše! Čemu ste tako vznemirjeni? Nikar se tako ne vznemirjajte! Jaz razumem! Prosim! Izvolite! Samo tiše!«

Dekle se je zrinilo v sobo, privleklo se je do stola, se sesedlo nanj in na glas zajokalo. To njeno ihtenje je bilo tako krčevito, da je arhimandrit samo gledal in tak, kot je bil, napol gol, v nogavicah, ogrnjen z rdeče podloženo kuto (da je bilo videti dolge, v gležnjih s trakovi spodvezane spodnje hlače), nikakor ni mogel ugotoviti, ali so te solze pristne ali le igrane.

— Če laže, laže spretno, vsa čast ji, je razmišljal arhimandrit in opazoval dekle skozi napol priprte oči. In ko je to trajalo in trajalo in se je zdelo, kot da se je čas ustavil; in ko je dekle opazilo, da je arhimandrit obstal nepremičen, se je vrglo na tla in se po kolenih priplazilo k duhovniku. Tam, pred arhimandritovimi nogami je ponovno zaihtelo.

Navzočnost mlade, nadišavljene ženske, mehkoča njenih las, svila, skozi katero je bilo čutiti toplo telo, vse to je razgrela pijančevo kri in njegov glas je zadrhtel v grlu.

»Dete drago! Meni vse to ni jasno! Jaz vsega tega ne razumem! Pomirite se! Sedaj je noč! Tu se sliši iz sobe v sobo, tudi če samo parket zaškriplje! Kakšen smisel ima to, takole sedaj? ...«

Deklica je bila še čisto mlada, komaj je dopolnila sedemnajst let in njeno ihtenje je bilo še povsem otroško. Solze ji niso in niso dale, da bi bila spregovorila. Arhimandrit jo je pobožal po obrazu, začutil na dlani ogenj njenih razžarjenih lic, se obrnil in šel k umivalniku, natočil kozarec vode in ji ga ponudil.

»Zberite se, dete! Zberite se! Kaj vse to pomeni?«

»Gospod, dragi moj gospod, oče! Prosim vas, mene je strah, bojim se, rada bi se spovedala, grabi me strah, jaz sem bolna, gospod!«

»Jaz da bi vas spovedal, dete? Kako da bi vas jaz spovedal? Zakaj?«

»Jaz sem vas nocoj videla, ko ste odhajali iz hotela, in sem čakala, da ste se vrnili. Bilo me je strah! Rada bi se pomirila, gospod, oče, rada bi se spravila s svojim življenjem! Strah me je! Znorela bom! Umrla bom! Jaz se bojim boga!«

Arhimandrit, ženskar in pijanec, ni veroval v boga. Že v büchnerjevsko-darvinskih nižjegimnazijskih časih se je v njem tako imenovana nadnaravna vrhnja stavba sesula in ostala sesuta tudi kasneje, ko ga je življenje premetavalo sem in tja, in tako je živel tudi pod svečeniškim plaščem kot brezbožnik in cinik. Po svoji poklicni dolžnosti je bdel nad relikvijami legendarnih svetnikov in posvetnih vladarjev, toda kadar se je napil, je zbijal šale na račun teh okostnjakov, pljuval po ikonah, razbijal steklenice ob razpelo, bruhal po zakladnicah in lagal v cerkvi. In sedaj je tu pri njem, pozno ponoči, neka grešnica, pijana ženska, ki diši po konjaku in žganju, in tukaj pred njegovimi nogami joče in se hoče spovedati. Arhimandrit bi se zasmel, zasmejal s svojim zdravim, globokim basom tako glasno, da bi vsi gostje in potniki pritekli iz kabin, misleč, da je brodolom, da se hotel potaplja. Ker je mlada in neznana ženska klečala pred njim s povešeno glavo, se je spustil k njej in jo z rutinirano kretnjo starega dušnega pastirja začel božati po laseh, frizuri, po temenu, zatilju, po puhasto obraslem vratu, po ramenih, po hrbtu, božal, božal ptičico majhno, sirotico, dekletce nesrečno, ki joče, ki se boji boga in se spoveduje.

Dekle je jokalo, zarilo svoj obraz v rdeče podloženo kuto in začelo pripovedovati banalno, vsakdanjo storiijo — o očetu pijancu, o materi, ki je vse noči presedela za šivalnim strojem, o tem, da se je začela vojna in se je ona sama lačna potepala po ulicah velemest, in o tem, da sedaj ne more več tako naprej. Tako naprej nikakor ne more in strah pred neko neopisljivo arhitektonsko težo obstoječe metafizične vrhnje stavbe, nekega določenega nadzemeljskega reda, ki ga ni znala opisati, pač pa ga je vedno le zelo neinteligentno imenovala »božja usoda«, torej strah pred nekim takim eventualnim antibüchnerjevskim redom in svetom je vrgel to dekle pred arhimandritove noge, da bi se izpovedala, da bi se rešila bremena, da bi umrla čista. Verjetno se je v njenem sedemnajstletnem, še otroškem organizmu vzporedno s tem pojavljala tudi silna sla po življenju, izvirajoča iz globoke in zdrave življenjskosti, neizživetosti, in verjetno je bilo njeno nočno trkanje na vrata svojega soseda pravzaprav le gesta utaplajočega se človeka, ki v obupu steguje roke za rešitvijo kot zadnji, vendar brezupen poskus.

In res, nekaj trenutkov je kazalo, da bo arhimandrit vendarle dojel to dogajanje in bo aktivno posegel v samo utapljanje ter izvlekel to moralno utopljenko. Toda predvsem ta obupna skonstruiranost zgodbe, ta obupna, gola banalnost življenja majhne, neznane velemestne grešnice, pa navzočnost mlade ženske kot ženske, in močno vino in neprespana noč — vse to je ustvarilo v arhimandritu vtis popolne zlaganosti, neresničnosti in pod njegovim površjem se je predramil pijani, okoreli demon sladostrastja in nagona in arhimandrit je dvignil to ihteče dekletce v naročje kot kakšnega ubogega, vsega povitega ranjenca. Ljubkoval je to obupno nesrečno bitje, božal jo z rokami, ji govoril o bogu, ki je — kot vse kaže — dober in večen, pa o tem, da pozna tisoče in tisoče takšnih primerov, da ni grešnih in negrešnih ljudi, ker da so pred bogom vsi enako grešni, pa o tem, kako je bog zapovedal, da je treba živeti, samo živeti, živeti pa ni grešno, pač pa sveto, edino sveto in edino modro, edino odrešujoče. Govoril je arhimandrit tako o bogu,

govoril, tipaje s svojimi mesarskimi prsti ženska meča, bedra, podveze (te preklete moderne podveze, ki se pritrjujejo pod pasom), vpijal deklíčine nesrečne solze, jo ljubkoval, pomirjal, dokler ni v sobi nastala popolna tišina.

Bilo je še zelo zgodaj in skozi zavese je prodirala prva modrikasta jutranja svetloba, ko se je arhimandrit za hip prebudil iz svinčeno težkega sna. Zunaj na hodniku so kričali ljudje, slišati je bilo glasove in arhimandrit je, še ves omotičen, sédel v postelji, le za trenutek segel v temo, da bi otipal ob sebi žensko.

»Ni je. Da me ni okradla!«

Utrujen, vrtoglav, še vedno napol v snu, je stegnil roko proti posteljni omarici, in ko je pod prsti začutil svojo verižico in dragoceni briljantni križec, pa zlato uro v etuiju iz jelenovine in listnico, se je obrnil z levega na desni bok ter takoj spet glasno zasmrčal, kot da je opravil vse te kretnje čisto podzavestno.

Na hodniku pa je bilo hrupno zaradi dekleta, ki se je zastrupilo v sosednji sobi. Nekdo se je pri tem jezil na služabnike, češ naj ne kričijo.

»Pssst! Tiše! Gostje spijo.«

Prevedel Viktor Majdič

Pismo materi v Zagorje

Ivan
Dončević

Pravijo, da je Lika dežela volkov: ostra, neprijazna, siva. Pozimi severni veter s snegom zabrisuje sled ljudi in živalí, raznaša v megli mejo hribov in dolin; poleti, pod razžarjenim nebom, rdeča zemlja zija v razpokah, po kamnitem svetu vrvijo kače, jedko diši ostra in redka trava. In pastirica poje: »Oj svoboda, kako si krvava . . .«

Cesta je nekoč pomenila življenje: po njej je hodil dalmatinski trgovec, katerikrat tudi tihotapec, gonjač živine iz Bihaća, ženske v mesto, moški s sejma, pogrebi in svatovščine, turisti, orožniki in avtomobili; po njej je Ličan mlad in plečat, odhajal v svet; po njej se je siv in upognjen vračal. Danes je cesta izumrla. Po njej so skušali voziti osvajavčevi tanki in kamioni, pa so obtičali v protitankovskih jamah, pred zidom iz kamenja in pred človeškimi prsmi, ki so še trša in zanesljivejša od zidu iz kamna.

Enega zadnjih dni v mesecu maju štiriinštiridesetega leta so se po gozdni rebri povsem nepričakovano spustili Nemci. Sonce je v blesku odsevalo od naočnikov pod čeladami. Divji glasovi so se zmešali s topotom škornjev, okovanih z železom. V naglici, neubrano so počili prvi strelí.

Martin Klen, strojničar, je ravno mirno smrčal, ležč na hrbtu v gosti senci, in se mu je nekaj neumnega sanjalo: kakor da je majhen, čisto majhen deček, pa pase krave na stričevi senožeti, krave pa so pisane in velike in govorijo s človeškim jezikom; govorijo, in potem so se začele prepirati. 'Krave, pa se prepirajo,' je mislil Martin, 'tega nisem še nikoli slišal . . .' Polagoma se je zbuval. Počasi in z užitkom je pretegnil noge, se privzdignil, si začel meti oči.

Bil je vesel fant, s smešnim, topim nosom in redkozob. Pred letom dni je prišel iz Zagorja v Kordun — pravi — zato, ker so boji v Kordunu hužji.